Josip Dinko Mravak D. I.

INDIVIDUUM AGONALE

Zagreb 1942

26960

Josip Dinko Mravak D. I.

INDIVIDUUM AGONALE

»Katastrofička definicija« savremenog Čovjeka

Posebni otisak iz »Života« 1942, br. 1

Zagreb 1942

Napomena

Agonale individuum: to je ime dao Friedrich Nietzsche onoj posebnoj vrsti ljudi, koji će biti samo Čovjek u dionizijskom smislu vječne borbe: dakle čovjek patnje, bola, stradanja, hrvanja i borbe, u trajnoj nesmirenosti, u neprestanoj opasnosti, uvijek nad bezdanom — a ostavljen samom sebi i upućen na samog sebe. »Vjerujte mi braćo! Ovo je evo velika tajna. Po njoj možete od života ubrati najviše plodova i priskrbiti najviše užitka. Ovo je tajna: Gradite gradove svoje na Vezuvu. Brodite brodovima svojim u nepoznata mora«. Graditi na Vezuvu, na vulkanu — to je čar životnog agona, uvjet borbe, upravo hrvanje života sa svim protivnim silama. »Obećajem (onima, koji me poslušaju) tragično doba!« Graditi na Vezuvu, na vulkanu ujedno je izvrgavanje, upravo srljanje u opasnost da neuravnotežene podzemne sile zaspu i pokopaju sve ono, što smo gradili i što smo sagradili — to je početak beznađa, očaja, smrtne agonije u kliještima vulkana i potresa. Zato je individuum agonale onaj Čovjek, koji gradi na vulkanu u obijesnom agonu i dovršava u smrtnoj agoniji. Kako se na Vezuvu život ukočio u smrt, životni zor u smrtnu tjeskobu, životni agon u posljednju agoniju, neka pripovijedaju oni, koji ostaviše solidno tlo stare istine, da sagrade nove stanove na vulkanskom tlu prevratnih ideja.

Uvod — Tri pada

Tri puta se, rekoše, — Čovjek na svom povijesnom putu i u svom svijesnom usponu zaustavio. Luciferskom samodopadnošću i anđeoskom samosviješću zapiljio se u svoju vlastitu bit pa se pijan od demonije duha tri puta afirmirao kao središte svijeta kušajući nametnuti stvarnosti tiraniju antropocentrizma.

Ali svako ovakovo zaustavljanje značilo je nagao, teški pad, jer je svaka afirmacija bila nagrizena negacijom, dok u posljednjoj fazi ne posta u pravom smislu načelno protivurječje...

Prvi put se ustavio Čovjek u čovjeku, koji se zvao Réné Descartes. Tad je još bio katolik, štovatelj svetih junaka, zavjetni hodočasnik Loretske Gospe, posljednji odvjetak srednjevjekovnog Čovjeka. Humanizam je zapljuskivao o duše preporodnom poganskom mišlju i ovozemnom orijentacijom, te prodrmao i potresao u njima stabilnost srednjevjekovne strukture. Ostavio je u dušama i u njemu neispunjena »tri velika zahtjeva ljudskog duha; onaj vječni zahtjev za metafizikom, zahtjev za jedinstvom metafizičke misli u sebi samoj, zahtjev za skladom filozofijske nauke

s praktičnim potrebama« (J. Maréchal).[1] »Stranice u knjigama ovog svijeta«[2] bile su ispisane tlapnjama i ružnim snima, dok Descartes nije probudio Čovjeka, koji je u svježem jutru novoga dana »opazio, da je ova istina, je pense, donc je suis... prvi princip u filozofiji, koji je tražio«.[3] Premda je cijeli Descartes-ov postupak više metodološki, nego ontološki ipak je u njemu Čovjek prvi put svijesno rekao »Ja« i u njemu došao do svoje sedme godine, do svijesti, i s punim se ponosom afirmirao na području spoznaje i istine. Nije se odmah vidjelo, da je ovo bio početak začahurivanja u vlastitu svijest. Ali u čudnim metamorfozama i mijenama kod idealističko-panteističkog sistema Descarteovski se čovjek napokon u potomku Fichteu preobrazio i javio kao »čovjek sâm« u spoznajnom redu.

Drugi put se ovako prikraćeni Čovjek zaustavio u čovjeku koji se zvao Imanuel Kant. I ovaj je bio kršćanin, ponekad i pobožni vjernik. Ali za jedan stepen niže od Descartesa, i k tome opterećen baštinskom masom nezdravih nasljednih svojstava, koja se gomilala na obim roditeljskim linijama: i idealističkoj od Descartesa preko Leibnitza do Wolfa, i pozitivističkoj od istog Descartesa preko Locka do Humea. Kao nesretni križanac Kantov čisti teoretski um nosi sve temeljne crte s fizionomije oca Descartesa. Kantova kopernikanska revolucija[4] harala je u prvom redu područjima čistoga teorijskoga uma. Ali, kako je dobro primjetio Kuenberg,Kant je nehotice kritikom čistoga uma tako rascijepkao spoznaju, te od nje ništa više ne ostade. A s kritikom čistoga praktičnog uma prešao je na područje deliberativnog htijenja. Drugi kopernikanski obret. »Osoba podvrgnuta svojoj vlastitoj osobnosti«[5] izvor je svakog morala i moralne obveze izražene u kategoričkom imperativu, »koji ne treba nikakova opravdanja, što bi se izvodilo iz nutarnje strukture ljudskog bića ili tajne svršnosti u svijetu, ili iz volje velikog Vladara i Gospodara svijeta«[6]. U Kantu je Čovjek došao do svoje dvadeset i prve godine, do punoljetnosti i osobne slobode. Drugi kantov obret prebacio je Čovjeka u autonomiju praktičnog uma s imanentnom izvornom snagom kategoričkog imperativa. Čovjek postade opet »čovjek sam« na području moralne obveze.

U Kantu su ipak ostala još 3 zakržljala organa, koji podsjećaju na prošlost i zvone nekadanjom vjerom. On je još uvijek nepoznatim umijećem uspio naći za sebe lično put u metafizičku stvarnost,premda joj je u Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik održao pogrebni govor; uspio se probiti i u teologijsku sferu Boga i duše, premda ih je u kritici čistoga uma krvnički raz-

---

[1] J. Maréchal: Le point de départ métaphysique, cahier II, Louvain 1923., pg 25.

[2] Descartes: Oeuvres, éd. Adam et Tannery, tom. VI, Discours de la méthode... Ière partie, p. 11. [3] Ibd IVème p., pg 31—32.

[4] cf Kant: Kritik der reinen Vernunft, Vorrede zur II. Ausgabe, XVI—XVIII, ed. Reclam, pg 22—23.

[5] Kant: Kritik der praktischen Vernunft, ed. Reclam pg 105.

[6] Ibd pg 171.

dvojio u svojim antinomijama; i napokon je odlučno branio svetost moralnosti i moralne obveze, premda im je u kritici praktičnoga uma otrovao dušu i bistvo. Ali potomak Nietzsche odbacit će, što je ocu bilo sveto. U metafiziku se uopće ne će zalijetati, jer je glupost »hraniti se žirom i travom spoznaje i radi istine na duši gladovati«.[7] Starog boga proglasit će mrtvim, i među stranice svojih djela uvrstit će i jednu Božju osmrtnicu: »Najveći noviji događaj — da »je Bog mrtav«, da je vjera u kršćanskoga Boga postala nevjerojatna — već počinje bacati na Evropu svoje prve sjene... I gle mi filozofi, mi »slobodni duhovi« osjećamo, da nas je poljubilo rumenilo novog jutra, kad nam javljaju, da »je umro stari Bog«, naše se srce razlijeva od zahvalnosti, čuđenja, slutnje, očekivanja.[8] »Dok je kod Kanta duh - Čovjek bio još poslušna deva, koja se sagibala pred nepopustljivim zahtjevima kategoričkog imperativa, u Nietscheu se duh osnažio u lava, koji »i dužnosti smije reći ne« a preporodio u dijete, komu je ozbiljnost moralnog života igra i zaborav.[9] Otvoreni su bezdani samovolje, sebeljublja, strasti, grijeha i nemorala. Afirmacija Čovjeka na moralnom području neoskvrnive obaveze samo je kamuflirana negacija svakog dobra i zla. Uklanjanjem te obveze uklonio se i posljednji končić visinske modrine koji je mogao Čovjeku pokazati put do neba i do Boga.[10]

Treći put se Čovjek sam ustavio u čovjeku, koji se zvao Martin Heidegger. Ali ovaj nije više kršćanin. On nije ni čovjek, barem ne od one starije generacije ljudi, koji misle da nose u sebi dušu. Martin je pagansko-renesansni čovjek nikao u svijetu, određen u svijet. Strahovito visoki lanci gorja, koji se pojavili još u doba poznatih proloma za Kanta i Nietzschea potpuno su mu suzili obzorje. Ni on se u toj sumračnoj dolini Kantova agnosticizma, Nietzscheova amoralizma i ateizma i geocentrizma ne snalazi. Upravo je i on kao i Descartes, kao i Kant zaplakao, što nakon tolikih napora, sve tamo od Platona (morao je Heidegger kazati od Parmenida) do dandanas nismo našli klanac kroz koji bi izišli iz doca sudbine i našli u širem obzorju smisao bića. »Imamo li mi danas gotov odgovor na pitanje: što upravo mislimo pod riječju »biće«! Nikako. I zato valja iznova postaviti pitanje što je smisao bitka«.[11] Samo, budući da se bitak (Sein) najjasnije kri-

---

[7] Also sprach Zarathustra I Von drei Verwandlungen, Leipzig 1899, pg 33

[8] Nietzsche: Die fröhliche Wissenschaft; Messer: Fr. Nietzsche Werke, I. B. 272—4.

[9] Id.: Also sprach Zaratustra I, Von den drei Verwandlungen, Leipzig 1899, pg 33.

[10] Nismo naveli svu Kantovu zakonitu i nezakonitu djecu. Pogotovo ne idealiste, jer smo ovdje htjeli pokazati, kako izgleda konačna redakcija Kantove misli navlastito, kad se porušio Hegelov sistem: Geistmensch se razrijedio u čudni fantom sveduha, Seelemensch se dao poviti u pelenice pjesničkog realizma, Leibmensch je od svijeta zamijenjen s bratom blizancem: marksističkim čovjekom. Engels je spominjao »das lumpige Individuum«, Schopenhauer je morao svoje »erscheinende Subjekte« nazvati Fabrikswahre der Natur i t. d.

[11] M. Heidegger: Sein und Zeit, Erste Hälfte, Halle a. d. S. ed. 3. 1931, pg 1.

stalizirao u opstojnosti (Dasein), gdje je postao proziran sebi samom, dakle u čovjeku, to je jasno, da je Dasein čovjek, i da se u čovječjoj opstojnosti kao u bistroj zgusnutoj kapi srebri smisao bitka i čovjeka. Ljudski je naime bitak početo i središte svakog bitka, nešto kao Ens a se ili Ipsum Esse starih, a druga se bića razumiju samo u odnosu i vezi s čovjekovim bitkom. A srž je čovjeka, da juri u smrt, vrijeme je atmosfera, u kojoj se giblje, a puni je smisao njegova bića da shvati svoj odnos prema bitku — smrti i da u herojskoj odluci i volji primi na se propast, koja mu se bliži.

Demonija duha koji se digao iznad sebe svijesno je eksplicirana kao demonija duha, koji se strovalio u bezdan propasti i apsolutne smrti.

Fizionomija antropocentrizma

To su činjenice. To su misli, koje su bačene na papir i u svijet. To su nazori, koji su napokon ušli u široke mase i postali svojinom ulice, gdje se klatare i neprestano sastaju u rulju, koja prijeti pobunom masa. Desorijentacija je potpuna. Nas u ovom članku ne zanima kako izgleda pozitivna stvarnost od koje je otpao naš vijek i kako se ona opravdava. Mi samo želimo ustanoviti točno dijagnozu bolesti, uočiti simptome i elemente, koji su joj konstitutivni dijelovi. Iz onog, što smo dosad rekli, oljušti li se individualna posebnost s ideja navedenih mislilaca, mislimo, da se posebno razabiru tri misli, upravo tri grčevita trzaja, koji odrazuju konvulsivno trganje čovjekove nutrine.

Prvo je osjećaj blaziranosti i dosade zbog dosade. I Descartes, i Kant, i Nietzsche, i Heidegger samo su darovitiji i pametniji ljudi, koji umiju jasnije, zrelije i potpunije izreći, što njihovo vrijeme osjeća. A oni govore optužbu. Krive savremene duhove voditelje, da su zatajili. Krive prošlost, da je i odviše stara i premalo substancijalno hraniva. Krive svagdašnjost malograđana, koja se zadovoljava s filozofijom novina, i nema smisla za one prave duboke probleme. Sve to ugrožava ljudsku eksistenciju i vodi — rekao bi Spengler, k zapadu Zapada.

Drugo je osjećaj traganja za novim boljim. S negativnim predznakom znači to traganje revoluciju, katastrofu staroga, gigantsku umišljenost s katkada smiješnim pretenzijama kopernikanskih obrata. U naglom munjevitom zaletu obaraju se sve stare vrijednosti, koje su vječno savremene kao zrak i kao kruh. I pozitivnim predznakom znači to traganje evoluciju, anastrofu, traženje izlaza. Descartes je početnik, Kant je prorok nemirnih lutalaca i nomada duha, koje neki nemir u krvi goni na jug, k istini. Svi obećavaju svečano i uvjeravajući i sebe i druge, da su oni našli ono pravo.

Treći je osjećaj razočaranja. Od punog proljeća osta tek nekoliko osušenih i pogaženih latica. Problemi se nijesu riješili: još su se više zamrsili. Situacija se nije raščistila: još se više zaplela. Ugrožena eksistencija nije osigurana: ugrožena je u najnižem svom stanju, gdje se dotiče biološkoga i elementarnoga. U kataklizmu smo, u zastoju. Naš grad, sazidan na Vezuvu po Nietzscheovu nacrtu, dobio je transverzalni udarac. I ruše se sve vrednote. Vidjelački duhovi stoje smeteni — a mali ljudi, premda žive u velikim vremenima, mirno počivaju zakukuljeni u svagdašnjosti i materiji.

Najdublji razlog ovoj katastrofalnoj i katastrofičkoj entropiji metafizike upravo je metafizika entropije. Srednji vijek je imao u posjedu divnu sintezu i solidnu uravnoteženost svih polova i sila, u kojih se raskrižištu nalazi ljudsko biće. Potencijalno-aktualna struktura bića metafizička je formula za ravnovjesje među suprotnostima svakog bitka. Ni materijalna inertna masa, najjednokratnija stvarnost nije čisto materijalna. I ona je sublimirana u visine vječnog, nadosjetnog po univerzalnoj formi, koja je zalutala u nju i utopila se u njoj. Ali upravo radi nje materijalno je biće istrgnuto potpunoj jednokratnosti, čistom zbivanju i amorfnoj neodređenosti. Pogotovo čovjek nije jednostruka stvarnost. U njem, u njegovom bistvu duh je osobno povezan s materijom. Posve je nematerijalan, samosvojan: zato nadosjetan i vječan, ali opet okrenut prema savremenskoj stvarnosti, osjetnoj, vremenitoj, nepostojanoj, kao njena zbiljnost i aktualnost. Dapače, sam duh ima dvostruku sposobnost, koja mu je dana, da se ne izgubi u labirintu jednokratnog i promjenljivog: sposobnost da oslobađa opće biti uspavane u materijalnim bićima; sposobnost, da sebe prebaci i uzleti u čiste visove nematerijalnog, vječnog, božanskog. Logos — intellectus je to uzletište. — Tako je u srednjevjekovnoj sintezi duh ostao duhom, materija materijom, napon je energija ostavljen, ali i uravnotežen substancijalnim vezom.

Ali kada je razum na liniji Descartes — Kant doživio bankrot u devalvaciji i inflaciji svih inteligibilnih vrednota, onda je morao slijepom nuždom izgubiti najosnovniju baštinu: oslijepio je za opće biti, i zakržljali su mu organi za nadosjetno. Ostala je jedna jedina stvarnost: materija, još uvijek nekako sublimirana caklinom negdašnjeg metafizičkog plemstva. Nestalo je napetosti. Nastupilo je doba entropije, smrtnog mirovanja. Entropija odozdo.

Njemački je idealizam pokušao vratiti čovjeka duhu, prodinjena materijalom talasana vremenom izgubila je samobitnost. nost. Jednokratna, zbiljska stvarnost ograničena prostorom, pojedinjena materijalno, talasana vremenom izgubila je samobitnost. U dijalektičkom procesu svesvjetskog razvitka, ona može biti samo jedan momenat, prolazna faza, beznačajni val. A opet ukopčana u cijeli taj razvojni sistem kao sastavni dio, upada u jednu imanentnu cjelinu. Stvarnost je opet jednostruka. Opet entropija, ali sada dolazi odozgo.

Ovo i ovakovo igranje s ljudskim određenjem, to nepestano prokustovsko rastezanje i skračivanje stvarnosti uopće, a ljudske

eksistencije napose, dovelo je budne duhove, da su počeli govoriti o ugroženoj eksistenciji čovjeka. Situacija je jasna. Čovjek je dosada bio u čvorištu dvostruke gravitacije imanentne i transecedentne:[12] bio je potpuni čovjek, čovjek od duše i od tijela. Transcedentna entropija prebacuje ga u gravitaciono područje idealizma, panteizma, panvitalizma, gdje se gubi i najmanji trag čovjekove, ličnosti, osobnosti, samostojnosti. Imanentna entropija povlači ga u gravitaciono područje pozitivizma, materijalizma, rasizma, gdje se čovjek u redu prirodnih zbivanja smatra kao najobičniji pojav i vodi kao obični atom svemira, gdje dakle gubi svu puninu svog vječnog sadržaja i neprolazne vrijednosti.

Svi su pokušaji spasa bili jalovi. Dok nije napokon to stanje proglašeno normalnim u Heideggerovoj egzistencijalnoj filozofiji.

Posljednji čovjek

Atmosfera je nabijena apokaliptički. Kao da su došli posljednji dani, kao da se svemirska kazaljka približuje eshatološkoj ponoći, s koje zvukovima nestat će čovjeka.

Sve se sile ulažu, da se Čovjek istrgne iz očajne sudbine, da mu se vrati značenje, puno i vječno.

Dva čovjeka napose vrijede kao proroci novoga vremena. Vidjelačkom snagom preteča i predhodnika gledaju zemlju, u koju neće ući, ali pokazuju na putove, koji u nju vode, u novu zemlju, u novi svijet, gdje će eshatološki momenti starenja i propasti biti sjena pomlađenog i spašenog ljudstva.

Ta dva čovjeka zovu se Sören Kirkegaard i Friedrich Nietzsche. Jedan je »posljednji kršćanin« posljednjih dana. Drugi je »posljednji čovjek« s konačno zbačenom obrazinom — antikrist.

Nitko nije osjetio kao oni krhkost i lomnost naše kulture, vulkaniziranost i izrovanost prilika, u kojima se krećemo: da su se prodrmali stožeri svijeta. Zato se Kirkegaard jetko smije i šiba satirom naš svijet koji se poput pohlepnih trgovaca nadmudruje u nabijanju cijena i tim zaokupljen ni ne opaža, da tone lađa koja ga nosi, da nestaje tla, na kome stoji.

Kirkegaard je pokušao spasiti ljudsku eksistenciju, kao kršćanin, kao posljednji svjedok i martir nekadanjeg sklada. Dva su izlaza i dvije su staze spasenja, ili točnije staza je samo jedna, ali na njoj su dvije faze. Prostor obiju faza je temelj i prva ontička situacija, koja određuje naše biće. Proniknimo sebe same

[12] Odsad će češće dolaziti riječi esencija i eksistencija. One ovdje ne znače isto što i kod sholastika, osobito ne eksistencija. Kad se u sholastici rekne »existentia«, onda se misli na ono počelo u biću, koje je nutarnji razlog i formalni uzrok, zašto to biće jest i zašto postoji. Kod naših suvremenika i u ovom članku eksistencija označuje i nutarnje počelo svakog postojanja i nosioca počela, dakle čitavu konkretnu stvarnost, kakova eksistira u zazbiljnom fizičkom prostoru.

ne samo površinski, nego trodimenzionalno, pa ćemo se naći i osjetiti u atmosferi Punoga Bića. Svi nedostaci, sve pukotine na nama ne samo, da nam odaju djelomičnost naše savršenosti, nego su mali prozorčići u beskrajnost, odakle upravo kroz njih u nas struji svježi dah života. Po njima se dišući Vječnost osjećamo opkoljeni, odjeveni i ogrljeni Punim Bitkom, Čistom Osobnosti, najprozirnijom Misli i najplamenijom Ljubavi — in illo enim movemur et sumus. Shvatiti tu situaciju dinamičkog rasta, ali shvatiti je eksistencijalno, t. j. živjeti u toj situaciji i od nje, pokušati ostvarenje čitavog čovjeka, pravog čovjeka sve do maksimuma: dakle živjeti u Božjem svijetlu od Božjeg života: to je prva faza.

Kirkegaard je cijeli taj problem doživio i rješio u božanskoj transpoziciji evanđeoskih načela. Njemu je Bog onaj koji je progovorio po Isusu Kristu. Njemu je čovjek kršćanin. Njemu je istina Evanđelje. Njemu je život milost. I zato pitanje o spasavanju *ljudske* eksistencije istoznačno je s pitanjem o spasavanju kršćanske eksistencije. Rješiti problem kršćanske eksistencije znači odriješiti sve gordijske čvorove i njihove konce vezati u ovaj jedan jedino ispravni i čvrsti uzao = *re-ligio.*

A ipak nepristrano prosuđivanje činjenica pokazuje, da se sada i taj, jedini i bar nekako čvrsti uzao počeo odrješivati. Kršćanstvo nema više one iskonske snage: životne pokretljivosti — Sören Kirkegaard je protestant — svježa mladost prodornog i osvajalačkog prvog kršćanstva potpuno se odrvenila i ukočila u kruti fomalizam i malograđanstvo. Okamenilo se kao i moderna filozofija u mudrovanju, doumcima, u ispitivanju esencije obožavajući »Unsterblichkeit der Begriffe.«[13] A Evanđelje je u svojoj biti antiessencijalno, kao i istina. Kirkergaard predlaže novu čistiju korekturu stare Israelijeve definicije za istinu.[14] Dok su stari polazili od izvana (od objektivnog) prema unutri i označili istinu kao slaganje misli s bitkom,[15] Sören Kirkergaard polazi od iznutra (od subjektivnoga) prema vani i označuje istinu kao slaganje bitka (vlastitoga) s mišlju. Puna je i jedra istina ne znati istinu, nego biti, živjeti, egzistirati u istini! Naglašena je dinamika istine, nutarnji elan istine, koji se penje u smjeru dobrote, a uz to dan je kao vjenčani dar zajednici intimnoj uma i volje.[16] Zato je Kierkegaardu čovjek volja Jednoga, tj. Dobra. Život je samo život, i ništa više, tj. samo talasanje i previranje, počimanje i postajanje. Kierkegaard ovo postajanje ne smatra u materijalističkom smislu, nego spiritualnom, upravo supraspiritualnom. Ne

[13] S. Kierkegaard: Die Tagebücher. Herausgegeben und übersetzt von Th. Haecker, 1923, I, pg 25.

[14] cf. Suma Theol. I, 16, 2

[15] S. Thomas, Quaest. disput. de Veritate I, 3.

[16] Time je ipak S. Kierkegaard ni ne znajući ponovio misao sv. Tome iz S. Theol. I, 16, 4, ad 1: Voluntas et intellectus se mutuo includunt, nam intellectus intelligit voluntatem, et voluntas vult intellectum intelligere. Sic ergo inter illa, quae ordinantur ad objectum voluntatis, continentur etiam ea, quae sunt intellectus, et e converso.

postaje kod njega natura, nego kultura, i nosioc kulture slobodna osoba, moralna ličnost. To je polagano primicanje savršenoj osobi, koja cijelu svoju slobodu, ali slobodno, predaje Sili, koja ju stvori, i hvata te visove istine u slobodi. Vitalnost duha, novo tumačenje stare Aristotelove misli ἡ γὰρ νοῦ ἐνέργεια ζωή — metafizička je potka Kierkegaardova uzbune, metafizička skretnica, koja je odvela vlak u novom smjeru i eksistencijalnim putem.

Prisluškujući religijoznu transpoziciju Kierkegaardovih ideja, razabiremo da je melodiji uklopljen dvopolovinski takt. Prvo je prvenstvo eksistencijalnog. Metafizička situacija nije važna. Umski prostor inteligibilnih stvarnosti je prerijedak za čovjeka, zato smrtno opasan. Ontologijski horizonti stoga i ne znače mnogo. Glavno je srž — etičko određenje čovjeka na etičkim putovima, kojima na kraju stoji Dobro, ili ako kažem sa starima Istina, ali do u dno impregnirana dobrotom.[17]

Drugo je prvenstvo iracionalnoga. Mjesto trascendencije, prelaza u svijet, spojnica sa svijetom nije više Duh i Logos. S razumom se ostaje u idolatrijskim kategorijama idolskih pojmova. K Logosu i od Logosa vode neki putovi — ali ti su iznad izvan prave stvarnosti, koju jedino na sebi svojstven način spoznaje Angst time što budi brigu, tjeskobu, kojom vibrira atmosfera ljudskog života. Život je udes, strašna sudbina bez konačne točke i posljednje vrijednosti; život je udes u magli, na rubu ponora, blizu mogućnosti, da bi mogli biti zaboravljeni, odbačeni. »U najskrovitijoj skrovitosti čovjekovog bitka drijema tjeskoba, neće li možda biti pred Bogom zaboravljen... Ova se tjeskoba podržava na taj način, da se pogledaju oni mnogi oko nas i s nama povezani krvlju ili prijateljstvom... sa sviješću da bi sve to moglo biti uklonjeno«,[18] sve dotle, dok nas čitava stvarnost ne stane kliještiti oko srca i zabrinjavati sve od najmanjeg komarca pa do velikih tajna eksistencije; dok nam sve ne postane nerastumačivo pa i mi sami; dok sve ne bude okuženo i pedepsano i najviše mi sami,[19] jer Angst macht Individuum ohnmächtig. Duboka religioznost i kršćanska predaja zamaglile su Kierkegaarda, te nije vidio, da je izrastcima svoje ideologije morao zanijekati religiozne vrednote. Kierkegaard je još uvijek u duši metafizičar i vjernik. S njim se uhvatio u nejednaku borbu »posljednji čovjek« Friedrich W. Nietzsche. Ne odmah s početka. Jer im je temeljna želja i svrha ista: vratiti prvenstvo eksistencijalnom. Isti im je put: naglašavanje i afirmacija iracionalnog, koje se kod Kierkegaarda zove Angst, a kod Nietzschea Leben. Kod imenovanja iracionalnog dijele se putevi: Angst vodi k Raspetomu povrh pakla, a Lebensbejahnung k punom, neposrednom životu na zemlji. Kierkegaard odvodi svijet od života priznavajući Boga, a Nietzsche unosi život u svijet zabacujući Raspetoga.

[17] Zato je K. u prvom redu metafizičar — moralista u opasnosti da napravi biće čovjeka voljom bića, kao što je Schopenhauer uza sve kontemplativne sposobnosti napravio od volje stvar i bitak vasione.
[18] Tagebücher I, 249. [19] cf. ibd I, 349.

Da povrati svijet neposrednosti života, nesputanom iživljavanju i spontanom razvijanju životne snage, koju ne kanaliziraju ni nemoguće kategorije uma, niti ukalupljuju etički formulari dobra i zla, Nietzsche se dao na put. Počeo je obilaziti svijet kao stari monah iz Perzije, kao učitelj i vidjelac svugdje naviještajući: ovako je govorio Zaratustra...[20]

Prva je njegova nauka protiv Kierkegaarda, da je zemlja božja grobnica. U njoj se istina kao nestvarno viđenje duhova pojavila vjera u Boga, ali Boga više nema. »Mahnit čovjek skoči među njih i probode ih oštrim pogledom. Gdje je Bog — povika. Evo ja ću vam reći. Mi smo ga umorili. Mi smo njegovi ubojice.« On će zaplakati za protjeranim Bogom. »Posljednjemu svih posljednjih povrati se! Svi potoci mojih suza teku k tebi. I posljednji plamen moga srca k tebi se žari. O povrati se moj nepoznati Bože. Moja boli, moja posljednja srećo!« Ali u grdoj ironiji travestirat će te gluhe jecaje duše igrom i zanatom, ponovo navještajući. »Bog je umro. Vi viši ljudi, ovaj Bog je bio vaša najveća pogibao. Otkako leži u grobu, istom ste uskrsnuli. Sad tek dolazi veliko podne. Jeste li razumjeli ovu riječ moja braćo? Vi ste se prestrašili. Zar se zamaglilo u vašim srcima? Zar se pred vama stvara bezdno? Zar ovdje laje pakleni pas? Ne bojte se viši ljudi.. Bog je umro«.[20*]

S ovakovim mišljenjem Nietzsche je idejni protivnik Kierkegaardov. Kod Kierkegaarda čovjek je bio dvopolno biće i dvostrana stvarnost i beskrajnost i ograničenost, bačen među dvjema polovima: polom čiste pozitivnosti (Čistog Bitka = Bog) i polom čiste negativnosti (potencijalnost i grijeh = Angst). Kao u procijepu jecao je među njima. Ali je u tom našao i rješenje i odrešenje. Tjeskoba veže čovjeka uz Boga — i vraća ujedno čovjeka šenje. Tjeskoba veže čovjeka uz Boga — i vraća ujedno čovjeka zemaljskim dužnostima, s obećanjem ulaska u kraljevstvo nebesko. »Ali mi uopće nećemo da dođemo u Kraljevstvo nebesko. Postali smo muževima, zato hoćemo Kraljevstvo zemaljsko.«[21] Zato je kod Nietzschea čovjek jednokratna stvarnost.

Opreka međutim s Kierkegaardom nije posvemašnja. Najnutarnije poimaje i životna mudrost u srži je ista. Samo što je kod Kierkegaarda nakvašena pobožnošću, kršćanstvom i eshatološkom orijentacijom. Nietzsche je sastrugao sa ljudske eksistencije crkvenu caklinu Kierkegaardove firme.

Zato je druga nauka Zaratustrina: vjernost i privezanost materi zemlji.

[20] »Zaratustra je stvorio najkobniju zabludu moral; zato je i morao biti prvi, koji je ovu zabludu upoznao... Pobjeda morala nad samim sobom iz ljubavi prema istini, pobjeda morala nad samim sobom u svoju opreku — u mene — to znači u mojim ustima ime Zaratustra«. E. Nietzsche: Die Entstehung von »Also sprach Zarathustra«, pg XXIX.
[20*] Nietzsche: Also sprach Zarathustra IV, Der Zauberer 366 sq.; Vom höheren Menschen, 420. O Nietzscheovu stavu prema Bogu isp. solidnu i dokumentarnu studiju Dr. Fr. Šanca D. I.: Fridrich Wilhelm Nietzsche (Život 1940., br. 8, pg 379—382).
[21] Nietzsche: Also sprach Zarathustra IV, pg 459.

»Evo ja vas učim, kako ćete postati nadčovjek. Nadčovjek je smisao zemlje. Vaša volja neka kaže: nadčovjek neka bude smisao zemlje. Zaklinjem Vas, braćo moja, ostajte zemlji vjerni i ne vjerujte onima, koji vam govore o nadzemaljskim nadama. Trovatelji su oni... preziru život. Umiru. Sami se truju. Zemlja ih je umorna. Neka dakle nestanu. Nekoć je grijeh proti Bogu bio najveći grijeh. Ali Bog je umro. Tako su umrli i svi grešnici. Sada je najstrašnije: griješiti protiv zemlje i više cijeniti nespoznatljivo nego li smisao zemlje. Nekoć je duša s prezirom gledala na tijelo... Htjela je, da tijelo bude mršavo, jadno, izgladnjelo. Tako je mislila, da će mu uteći, da će uteći zemlji. O, ali i ova duša bila je sama, mršava, jadna i izgladnjela. A kažite mi, braćo moja: što vaše tijelo naviješta o vašoj duši? Nije li vaša duša siromaštvo i gad...? Zamazana je rijeka čovjek. Mora biti negdje more, da uzmogne u se primiti zamazanu rijeku i da samo ne postane nečisto. Evo učim Vas, kako ćeš biti nadčovjek. To je ono more, u kojem će se utopiti vaša velika sramota.«[22]

Trebali bi sada prepisati cijeloga Zaratustru, da se vidi, kako Nietzsche zamišlja svoga čovjeka, koji još doduše u svijetu ne živi nego tek embrionalno u njemu, Nietscheu-Zaratustri. U nekoliko munjevitih odbljesaka kratko i naglovito, sam je Nietzsche otkrio svoje ideje prikazane u Zaratustri. »To je nacrt novoga načina života«.

Prva knjiga: u stilu prve rečenice devete simfonije. Chaos sive natura: »dehumaniziranje prirode. Prometej biva prikivan na Kavkaz. Pisano okrutnošću kratosa, sile«.

Druga knjiga: hitro — skeptično mefistofelovska. »O primanju iskustava u svoje tijelo«. Zabluda spoznaje, koja postaje organska i organizira.

Treća knjiga: najnježnije i najnebeskije, što je ikada bilo napisano » o posljednjoj sreći samotnoga«; — to je onaj koji je prestao biti nečiji te postao potpunce svoj u najvišoj mjeri, savršena osobnost. Tek je osobnost u posjedu ljubavi. Na prijašnjem stepenu gdje nije postignuta potpuna samoća i samosvojnost ima nešto drugo nego li je ljubav.

Četvrta knjiga: obuhvatit će ditirambično »Annulus aeternitatis«. Čeznuće za tim, da bi sve to još jedamput nanovo doživljavao u vijeke. Neprestana promjena — sredstvo je neprekidna borba.«[23]

Iz Zaratustrinih očiju ne gleda duša. Duh je ostavio Nietzschea. Pa je njegov čovjek samo čovjek. Samo čovjek u ontičkome redu. Nema nijedne kopče, koja bi se svojom svinutošću željela objesiti o teološko, metafizično, esencijalno.

Još je jedino ostao annulus aeternitatis — prsten neprestanog mijenjanja i doživljavanja, ne vječne spoznaje u cjelovu beskrajne Ljubavi. Annulus aeternitatis — to je znak novih zaruka dionizijskog čovjeka.[24] To su treće zaruke. Prve su zaruke bile s vječnošću Razapetoga — razboritosti i duha s objavljenom Božjom istinom u tajni križa i obećanju luminis gloriae. Ali te su zaruke prekinute.[25] Druge su zaruke bile s vječnošću Razapetoga — ali nutarnja nit i veza, atmosfera bijaše tragično — herojski Angst, osjećaji nad ponorom. To su bile Kierkegaardove zaruke. I te je Nietzsche prekinuo time, što je uklonio iz srca ljubav tjeskobe i namjesto nje zapalio duše s »Ja oder Amen-Lied« u pjesmi »Od sedam pečata«.[26] Treće su zaruke s vječnošću s dionizijevom vječnošću. A nutarnja im je nit i veza ljubav prema životu, afirmacija života, ključanje, cvjetanje, prskanje životnog elana. Čovjek okrenut prema zemlji — to je zaručnik, otac nove obitelji i pokoljenja.

Život, afirmacija nagonskog života; to je prsten vječnosti. Treće zaruke. Dolazi novo plemstvo. »O moja braćo, neka se ne obazire u prošlost vaše plemstvo. Pogledajte napred! Vi se morate dati potjerati iz svih očinskih i djedovskih zemalja. Morate ljubiti zemlju svoje djece. Ova ljubav neka bude vaše novo plemstvo — neotkrivena zemlja u najudaljenijem moru... Ispravite na svojoj djeci, što ste djeca svojih otaca. Svu prošlost otkupite!«[27]

Inter mundanas varietates

Život je bila velika čarobnjačka riječ, koju je Nietzsche ubacio u svijet i ukleo duhove. Ovozemski život. Čisti ovozemski život, najstarija i najmršavija isključivo biološka funkcija čovjeka.

---

[22] Ibd, I, 3, pg 13—14.

[23] E. Nietzsche: l. c. pg XVIII.

[24] »Riječ dionizijski izražava: uzlijetanje iznad ličnosti, svakidašnjice, društva, stvarnosti, iznad bezdana prolaznosti: strastveno, bolno prelijevanje u mračnija, bogatija i gipkija stanja; ushićeno prihvaćanje života kao nečeg, što je jednako u svim promjenama, jednako moćno i jednako blaženo,... veliku volju za rađanjem, za plodnošću, za vraćanjem osjećaja povezanosti među potrebom stvaranja i potrebom razaranja«. Wille zur Macht, No 1050.

[25] Prekinute su, jer je Nietzsche ubio Razapetoga, a oživio Dionisa. »Dva tipa: Dionis i Raspeti. Utvrditi, je li tipični religiozni čovjek dekadentna pojava... Pri tom ne smijemo ispustiti s vida *paganski* tip religioznog čovjeka. Nije li paganski kult jedan oblik... afirmacije života? Ne bi li njegov najviši pretstavnik morao biti apologija i apoteoza života?... Na to mjesto ja stavljam Dioniza Helenskog....

Dioniz protiv Raspetoga: tu imate suprotnost. Ovdje nije razlika u mučeništvu, nego samo, što mučeništvo ima drugi smisao. Sam život, njegova vječna plodnost i vraćanje donose muku, razaranje i volju za uništenjem. U drugom slučaju stradanje »Razapetoga kao nevinog« vrijedi kao prijekor životu, kao formula osude života. Slutite li? Radi se o smislm stradanja: da li je taj smisao kršćanski ili tragični?... Tragični čovjek prima i najteže stradanje: on je za to dosta jak, bogat, bogotvorac; kršćanski čovjek niječe i najsretniji udes na zemlji; on je dovoljno slab, bijedan, jadan, da pati od života u svakom obliku. Bog na križu je anatema života, putokaz k oslobođenju od života. Rastrgani Dioniz je *obećanje* života: on se vječno nanovo rađa i povraća iz uništenja«. Wille zur Macht, n. 1052.

[26] Also sprach Zarathustra III, pg 334—339.

[27] Ibd III. Von alten und neuen Tafeln, pg 297.

Životom je bio definiran Čovjek. Samo taj se život nije smio pisati velikim slovom. Pa zato nije ni imao ono duboko značenje i vrijednost, iz koje je pokušao crpati sv. Toma, kad je zabilježio da je pučina života i po svojoj širini jednaka pučini misli, i da je dubina života duboka kao najdublja misao Sicut Deus est ipsum suum esse, et suum intelligere ita et suum vivere.[28] Veza nije samo u jednakosti posjedovanje, nego u istovjetnosti posjeda. Čisti esse = intelligere = vivere. Dva najistaknutija savremena mislioca pokušat će poslije Nietzschea i Kierkegaarda dublje zaronuti i pomoću minucioznije, svestranije i točnije analize izvesti na čistac zagonetku života i ljudske eksistencije. Ali i njih će obojicu, barem kao filozofe, povući i progutati vrtlog života.

Bergson nije zapazio puninu života. Bezobalni ocean života izgubio mu se u daljini obzorja. Zamijetio je samo jedan jedini rukav života, jednu struju talasanja, što se u neprestanom tijeku pomiče užlijebljena materijom. A to znači, da je ispustio s vida onaj najdublji i najbistriji Život čistoga transcedentnoga bitka u kristalnoj vedrini najviše duhovnosti, i da je zaboravio na dušu i na njezin život, koji se zbiva u atmosferi materije, ali uvijek u stvarnoj visini i udaljenosti od nje. Istina u posljednje je svoje dane Bergson otvorio sve brane svome životnome zoru, sublimirao ga do mističkog gledanja i pustio ga da žeđa i teče Bogu živome i pravome. Ali to je zadnja faza njegova umskoga razvoja, to je riječ iza duge, duge tišine od kojih 30 godina. Međutim dok je on šutio, govorila su njegova djela, navlastito Evolution créatrice — u kom je sadržana i zgusnuta cijela njegova misao. Tim djelima on je ukopčan i ulančan u modernu misao i kao zajedničar donio svoj dio sastavljanju druge premise za katastrofičku definiciju o Čovjeku.

Za Bergsona se može mirno reći, da je on osjetio trganje i dvostruku složenost Čovjeka, ne samo u metafizičkoj strukturi, gdje su polovi Bitak i bivanje (dakle ontološka statika i ontološka dinamika) nego i u logičkoj strukturi, gdje su polovi Ratio i Život (razum i instinkt), dakle neke vrsti inteligibilna statika i vitalna dinamika. Bergson je odabrao i naglasio dinamički momenat u ontološkome redu nazvavši ga élan vital, kojemu u logičkome redu odgovara prozirni, providni i lucidni instinkt.[29]

Što je dakle čovjek? Najsavršenija faza i momenat stvaralačke evolucije, odraz, slika, kristal, u kom se objašnjava sakrivena stvarnost, koja prolazi kroz stvaralačku evoluciju, a zove se élan vital, životni zor.

[28] Suma Theol I, 18, 3, ad 2.

[29] Teško se je probiti kroz Bergsonovu misao. Bergson se napreže, da razbije dosadanje kalupe logičkog mišljenja i da vrati ljudsku svijest u svježinu životnog zora. Po drugoj strani metafizičko - biologijske koncepcije o svijetu preplića se sa spoznajnom teorijom toliko, te je teško i lučiti spomenutu dvopolovitu strukturu. U pojedinim slučajevima gotovo je nemoguće utvrditi, da li je struktura stvarnosti ovisna o strukturi misli ili obratno, premda je općenito jasno, da životnom elanu, dakle jezgri stvarnosti, pripada metafizičko prvenstvo. cf. Evolution créatrice, Paris 1937., ed. 44, pg VI.

Da razumijemo dakle čovjeka u njegovoj jezgri i suštini, valja razumjeti i otkriti tajne životnog zora, ali da dođemo do skrovitih žila životnog zora, valja zaploviti njegovim vodama, koje protječu kroz čovjekovo biće.

Bergson ponavlja Nietzscheovu misao o životu, ali je s puno dubljom analizom raščlanjuje u tri pokretne komponente, koje je označio s ove tri tvrdnje:

1. »exister« (vivre) consiste à changer
2. changer à se murir
3. se murir à se créer indéfiniment soi - même.[30]

Neprestana promjena. Istina filozof je u nama neodjeljiv od geometra, koji se jedino snalazi među krutim linijama i točno omeđenim tijelima, pa i najgibiviju i najustalasaniju stvarnost duševnih doživljaja sleđuje u nepomične kalupe pojmova i tako govori, kao da bi duševna stanja bila oštro oklesani čini, koji se kontiguirano slažu jedni uz druge. »Ta prividna diskontinuiranost duševnog života dolazi otud, što se naša pažnja zaustavlja na njem u nizu prekidanih čina, i gdje imamo blagu kosinu, slijedeći isprekidanu crtu svoje pažnje, mislimo da opažamo stepenice na stubištu... Svaki je događaj tek bolje osvijetljena točka zone u kretanju, koja obuhvata sve što osjećamo, mislimo, hoćemo, sve što napokon jesmo u određenom času. A ova zona sačinjava naše pravo stanje. Naša dakle stanja u neprestanom utjecanju prelaze jedna u druge«.[31] »Ta je promjena dublja, duboka kao i samo suština duha. Kao na niti, mi nižemo zrna nutarnjih doživljaja na amorfnu masu svoga jastva i dobivamo vještačku imitaciju unutarnjeg života, statički ekvivalent, zgodan za potrebe jezika i logike, upravo zato jer se tako uklanja stvarno vrijeme, ali tkivo onom duševnom životu, koji se odigrava pod pokrovom simbola, jest vrijeme, neprestani tijek i mijena, kako se lako vidi«.[32]

Neprestano dozrijevanje. Upravo stoga što je naše biće trajanje, prelijevanje prošlosti u sadašnjost, nagrizanje budućnosti, to onda znači, da je sadašnji momenat baštinik cijele prošlosti, zato svaki čas puniji, bogatiji zreliji. »Cijela nas prošlost prati u svakom trenutku: sve što smo osjećali, mislili, htjeli od našeg najranijeg djetinjstva jest tu, i nagnuto nad sadašnjost koja će se pridružiti, gura vrata svijesti, koja bi (tu prošlost) htjela ostaviti napolju«.[33] Pa makar mi i mnogo toga zaboravili, ipak, ipak prošlost živi u nama kao ontološki kapital, pa premda mislimo tek malim dijelom prošlosti, ipak radimo cijelom prošlosti, koja se taloži u nama kao tendencija u budućnost. Mogli bi izbrisati uspomenu iz svojih misli, ali ne iz svog htijenja, koje prelazeći u djelo bogati novim staro blago.

[30] Evolution créatrice pg 8.
[31] Ibd, pg 2—3. [32] Ibd, pg 4. [33] Ibd, pg 5.

Neprestano stvaranje. Svaki novi momenat što se dodaje životu nije mogao biti predviđen — zato je originalni momenat jedne ne manje originalne povijesti. Kad je dakle tu — onda je stvoren, a stvoren je, jer je nepredviđen.

»Ima ovdje više i bolje nego neki plan koji se ostvaruje. Plan to je oblik rada unapred postavljen i on zatvara budućnost predviđajući joj oblik. A pred evolucijom vrata budućnosti stoje širom otvorena. Ona je stvaranje, koje se produljuje bez kraja na osnovu početnog kretanja«.[34] Ukopčajmo sada čovjeka u struju životnog zora, koji je definiran stvaralaštvom i koji optječe materijom, to biva jasno, da je i čovjek bačen među materiju i da je i sam komad materije, ali nabijen specificiranim životnim zorom, što u strahovitom otporu njome optječe trudeći se, da je svlada. Sav životni napor iscrpit će se i utrošiti u to, da se održi iskrenje i plamičak života na što dulje vrijeme. Sve nutarnje sile služe tome. Koje su to? I kakva im je funkcija? Instinkt i razum — to su sposobnosti. Izrađivalačka akcija to im je funkcija.

Nije instinkt inteligencija, i nije inteligencija instinkt, ali imaju istu zadaću, samo s tom razlikom što instinkt izrađuje organske sprave na vlastitoj materiji, u kojoj drijema, a inteligencija na neživoj materiji, koju osvjetljuje.[35] Ali dok je za instinkt to svima jasno, to se ipak »što se tiče ljudske inteligencije nije zapazilo, da je mehaničko pronalaženje njen lični postupak«.[36] Ima inteligencija i tu funkciju da spoznaje, da. Ali spoznajući ona može samo da ostane na površini života, ukrućujući, što je uzbibano i u tijeku — dakle živu i nemirnu stvarnost — i sabirući kao arheolog stare okamine i zastarjele oblike života. Tako nam dakle inteligencija pokazuje »u sposobnosti razumijevanja jedan izdanak sposobnosti djelovanja, jedno prilagođivanje sve točnije, sve složenije i sve gipkije, svijesno prilagođivanje živih bića životnim uvjetima. Odatle slijedi da je ljudskoj inteligenciji u užem značenju te riječi namijenjena zadaća, da osigura savršeno užlijebljenje našeg tijela u njegovu sredinu ... i da misli materiju«.[37]

Kad bi konačno htjeli dati kratku metafizičku formulu za čovjekovu strukturu, kako bi ona glasila? »Kad bi se mogli oslobodíti svake oholosti, i kad bismo se pri određivanju naše vrste strogo držali onog, što nam historija i predhistorija pokazuju kao stalnu oznaku čovjeka i inteligencije tada bismo možda rekli ne Homo Sapiens, nego Homo Faber«.[38] Konačna je dakle slika Čovjeka: čovjek je radnik, nošen strujom života i potpuno zanijet tijekom vremena i utonuo u četvrtu ireduktibilnu dimenziju, koja se zove trajanje. Na temelju Nietzscheove i Bergsonove konstatacije smijemo reći, da je čovjek veličina potpuno definirana funkcijom prostora i vremena.

---

[34] Ibd, pg 114.

[35] Potanje tumačenje, kako se instinkt i inteligencija međusobno razlikuju, povezuju i proniču vidi Ev. créatrice pg 147—191.

[36] Ibd, 149. [37] Ibd, pg I. [38] Ibd pg 151.

Bilanca dosadanjeg umovanja nije utješna. Čovjek je nakon tolikih operacija ostao sakat i umanjen. Zanijekana mu je duhovnost — i naglašena ovozemnost, to je prvo zlo.

Zanijekana mu je vječnost — i naglašena vremenitost, to je drugo zlo.

Ovozemnost čovjeku ne može dati nego ovozemni smisao — to je tragika tragične eksistencije. Vremenitost ne može ovozemnom životu dati nego — smrt to je katastrofa, prolazne eksistencije.

A čovjek ima, makar je i nijekao, dušu nadzemaljsku i vječnu, koja se nikad neće zaboraviti posve trudeći se da se otrgne okvirima ovozemnosti i vremenosti — to je heroizam eksistencije.

To su prve ilacije iz spomenutih teza. Ko će ih formulirati? Martin Heidegger.

Tragičko-herojska eksistencija

S velikim strahom, s većim nego li se Kadmo spuštao u labirint, ulazimo u zapleteno građenu zgradu Heideggerovih misli. A to stoga, jer je njegova filozofija u detaljima tako tamna — upravo zbog tih detalja — nesuvisla, upravo polimorfna. Od čistih psiho-experimentalno-introspektivnih opisa i minucioznih raščlanjivanja i razglabanja ljudskih svagdanjih izričaja pa do ontičkih struktura i ontologijske »Lehre um Sein« — sav je taj put umorna prošla njegova misao. A k tome je učvorana teškim jezikom i rečeničnim sklopovima, koji, ukoliko imaju smisla, jedva se daju posve točno prevesti; katkada je gordijski zauzlana nemogućim tančinama i definicijama.

Ali uza sve to glavna je metoda jasna: u svijesnim fenomenima i iz njih valja pročitati tajni smisao i posljednje značenje čovjekova bistva. I glavni je zaključak jasan: Čovjek je konačno središte i cilj svega, a sve ostalo je čovjekov svijet, usmjeren na čovjeka kao oruđe (Zeug). Prepoznajemo temeljne crte Bergsonova »čovjeka radnika«. Samo što je kod Bergsona svijet gledan iz središta (= čovjek) na periferiju (= stvari) — dakle centrifugalno: čovjek je okrenut prema svijetu da ga prerađuje i mehanizira. A kod Heideggera je svijet gledan s periferije stvari prema središtu čovjeku — dakle centripetalno: svijet je usmjeren na čovjeka kao oruđe na radnika (als Zuhandene). Time Heidegger nije pošao puno dalje, i ne bi ga bilo vrijedno ni spominjati, da on nije pretpostavljajući premise i doumke filozofije pred sobom, postavio pitanje: A koja je sudbina, koji je konačni udes i posljednja kob ovakog svijeta i ovoga čovjeka radnika?

Heidegger bi htio ispitati usud svakoga bića (eines Seiendes hinsichtlich seines Seins), ali govorit će stvarno o nutarnjoj kobi Čovjeka (des Daseins* des Menschen): jer je čovjekova nutrina

---

* Das Dasein ist ein Seiendes, das nicht nur unter anderen Seienden vorkommt. Es ist vielmehr dadurch ontisch ausgezeichnet, dass es diesem

kao atrij gdje se Sein na poseban način očituje u zapletenoj strukturi svoje biti i u tom očitovanju donekle prosječno razumije. Čovjek mislilac po prirođenoj sposobnosti samog svog bića ulazi u se i svijestan svoga bitka pita za njegov smisao pa tražeći tako njegovo značenje oblači se u novi lik bitkovanja (Modus des Seins).[39]

Seienden in seinem Sein um dieses Sein selbst geht. Zu dieser Seinsverfassung des Daseins gehört aber dann, dass es in seinem Sein zu diesem Sein ein Seinsverhältnis hat. Und dies wiederum besagt: Dasein versteht sich in irgendeiner Weise und Ausdrücklichkeit in seinem Sein. Diesem Seieden eignet, dass mit und durch sein Sein dieses ihm selbst erschlossen ist. *Seinsverständnis ist selbst eine Seinsbestimmtheit des Daseins.* Die ontische Auszeichnung des Daseins liegt daran, dass es ontologisch ist.

Ontologisch - sein besagt hier noch nicht: Ontologie ausbilden. Wenn wir daher den Titel Ontologie für das explizite theoretische Fragen nach dem Sinn des Seienden vorbehalten, dann ist das gemeinte Ontologisch - sein des Daseins als vorontologisches zu bezeichnen. Das bedeutet aber nicht etwa soviel wie einfachhin ontisch - seiend, sondern seiend in der Weife eines Verstehens von Sein.

Das Sein selbst, zu dem das Dasein sich so oder so verhalten kann und immer irgedwie verhält, nennen wir Existenz. Und weil die Wesensbestimmung dieses Seienden nicht durch Angabe eines fachhatigen Was vollzogen werden kann, sein Wefen vielmehr darin liegt, dass es je *sein Sein als seiniges zu sein hat,* ist der Titel Dasein als reiner Seinsausdruck zur Bezeichnung dieses Seienden gewählt.

Das Dasein versteht sich selbst immer aus seiner Existenz, einer Möglichkeit seiner selbst, es selbst oder nicht es selbst zu sein. Diese Möglichkeiten hat das Dasein entweder selbst gewählt oder es ist in sie hineingeraten oder je schon darin aufgewaschen. Die Existenz wird in der Weise des Ergreifens oder Versäumens nur vom jeweiligen Dasein selbst entschieden. *Die Frage der Existenz ist immer nur durch das Existieren selbst ins Reine zu bringen.* Das *hierbei* führende *Verständnis* seiner selbst nennen wir das *existenzielle.* Die Frage der Existenz ist eine ontische »Angelegenheit« der Daseins. Es bedarf hierzu nicht der theoretischen Durchsichtigkeit der ontologischen Struktur der Existenz. Die Frage nach dieser zielt auf die *Auseinanderlegung dessen, was Existenz konstituiert.* Den Zufammenhang dieser Strukturen nennen wir die *Existenzialität.* Deren Analytik hat den Charakter nicht eines existenziellen, sondern *existenzialen* Verstehens. Die Aufgabe einer existenzialen Analytik des Daseins ist hinsichtlich ihrer Möglichkeit und Notwendigkeit in der ontischen Verfassung des Daseins vorgezeichnet.

Sofern nun aber Existenz das Dasein bestimmt, bedarf die ontologische Analytik dieses Seienden je schon immer einer vorgängigen Hinblicknahme auf Existenzialität. Diese verstehen wir aber als Seinsverfassung des Seienden, das existiert. In der Idee einer solchen Seinsverfassung liegt aber schon die Idee von Sein. Und so hängt auch die Möglichkeit einer Durchfüchrung der Analytik des Daseins an der vorgängigen Ausarbeitung der Frage nach dem Sinn von Sein überhaupt.

Wissenschaften sind Seinsweisen des Daseins, in denen es sich auch zu Seiendem verhält, das es nicht selbst zu sein braucht. *Zum Dasein gehört aber wesenhaft: Sein in einer Welt.* Das dem Dasein zugehörige Seinsverständnis betrifft daher gleichursprünglich das Verstehen von so etwas wie »Welt« und Verstehen des Seins des Seienden, das innerhalb der Welt zugänglich wird. Die Ontologien, die Seiendes von nicht daseinsmässigem Seinscharakter zum Thema haben, sind demnach in der ontischen Struktur des Daseins selbst fundiert und motiviert, die die Bestimmtheit eines vorontologischen Seinsverständnisses in sich begreift.

Daher muss die *Fundamentalontologie,* aus der alle andern erst entspringen können, in der *existenzialen Analytik des Daseins* gesucht werden. Ibd, pg 12—13.

[39] M. Heidegger: Sein und Zeit, pg 7.

Ali kao što je čovjek sam sebi pitanje, koje se u njem samome od njega samoga susreće, tako je u ovom pitanju i sam sebi svoj odgovor bilo u eksistencielnom bilo u eksistencialnom pogledu. »Der Mensch ist ein Seiendes, das inmitten von Seieden ist, zwar so, dass ihm dabei das Seiede, das er nicht ist und das Seiende das er selbst ist offenbar geworden ist. Diese Seinsart des Menschen nennen wir Existenz«.[40]

Iz svega dakle izlazi da se cijelo ljudsko biće u svom najnutarnjijem naponu, rastu i razvitku doživljuje u dvije faze koje se dopunjuju; i da se probija kroz metamorfozu Dasein do konačne izgrađenosti u eksistenciji. Dasein i Existenz nije nova stvarnost koja bi bitak uvećavala. Više je kao passio entis — kako bi rekli stari, t. j. takovo nutarnje određenje bitka, koje bitku ne dodaje ništa u liniji bitka, ali opet otkriva najistinskije tendencije i najdublje relacije u liniji odnosa prema Dobru i Istinskome »Dasein je Čovjek sposoban da u s e b i nađe eshatologiju« pitanja, i da na nju u eshatologiji eksistencije odgovori. Stoga i cijeli ovaj posao ne može drugo ni biti (nego rad svilene bube, koja iz sebe prede svilene niti) — Analytik des Daseins als Freilegung des Horizontes für eine Interpretation des Sinnes von Sein überhaupt.[41]

Zatvaramo se u j e d a n (to je ovdje broj) svijet, koji tone. Mi smo kao u podmornici, nad kojom su se sklopili valovi. Otet je oku sav pogled po pučini i k nebu, sav pogled u dubine i život oceanskog dna. Sami smo u podmornici sa zadaćom da gledajući sebe orijentiramo se u njoj. Očito da će naša orijentacija imati očajne perspektive, koje će se lomiti o željezne njene zidove. Rezultat će biti »universale phaemomenologische Ontologie ausgehend von der Hermeneutik des Daseins, die als Analytik der E x i s t e n z das Ende des Leitfadens alles philosophischen Fragens dort festgemacht hat, woraus es e n t s p r i n g t und wohin es z u r ü c k s c h l ä g t.«[42]

Stvarno, u ovom je Heideggerova optužnica — u kojoj je sadržana njegova tragična krivnja, što će dovesti do pogreba metafizike i do metafizičkog ubojstva čovjekova. Premda je problematika trancedentalna — u sholastičkom smislu, t. j. obuhvaća sve kategorije bića — ipak je u konačnoj redakciji razmućena i rasparčana na čovjeka, uhvaćena u mrežu transcedentalnoga u Kantovu smislu. Ne istražuje dakle čisti bitak, oljušten od individualnosti, ali i spojiv sa svakom kao najmetafizičnija jezgra. Nalazimo se dakle u području entropije duha, čija se energija gasi. U posljednjoj svijetlosti fenomenalne svijesti uhvatimo zadnje iskre.

Čovjek je ipak sfinga, koja je sebi enigma (= Dasein). Ali u tom pitanju ipak vidi i zna, da nije sam, potpuno ostavljen i osamljen, nego da ga okružuju i druga bića, s kojima je svezan u životnu zajednicu i bez kojih se (ni ontološki) ne da zamisliti.

---

[40] Heidegger: Kant und das Problem der Metaphysik, pg 218.
[41] Sein und Zeit pg 15.
[42] Ibd pg 38.

Zbor bića izvan čovjeka pretstavlja kao »Zuhandenes Sein« zbroj izvan — ljudskih i ispod — ljudskih vrednota, kojima se rodovi određuju kategorijama. Ali uza sve to cijelim svojim licem okrenuta je Existenz k njima i upućena na njih, jer joj je bit »bei der Welt zu sein«, a doživljuje se u osjećaju »Besorge«. Cjelokupnost stvarnosti se prema tome može gledati u dvostrukom pravcu:

1. u smjeru prema gore, od svijeta čovjeku. Onda svijet nije ništa drugo, nego niz materijala za posao, oruđa, πράγματα.[43]

2. u smjeru prema dolje, od čovjeka k svijetu. Veza je tu i upućenost na svijet, ali ne putem spoznaje nego putem poslovnih dodira. Spoznaja ostaje rudiment mala inačica temeljna oznaka des Daseins (= In - der - Welt - sein), ali više u stadiju deficita, olupine spomenutog eksistencijala.[44]

Ova dva odnosa imaju svoju dublju pozadinu i tlo u kom puštaju korijenje. Tek su eksemplifikacija, primjena, konkretizirana i ostvarena eksistencijalne strukture opstojnosti — a formula joj je — koja se nikad u potpunoj čistoći ne nalazi: In - sein.[45] Otvorimo li sada oči i širokim zjenicama pogledamo, kako se na ulici i u životu — o kom se jedino ovdje radi — pokazuje čarobno svijetlo In - sein, možda ćemo začuđeni, možda i razočarani zapaziti, da to u svojoj stvarnoj siromaštini znači samo one banalnosti i čahure svagdanjeg malog života, koje nas povlače, rastežu i razapinju, nažalost ucijepljene i sraštene s našim bićem, pa nema nade, da bi ih se ikada mogli osloboditi. Došli smo do prve metamorfoze individualnog individua i do prve agonije. Poslušali smo Zarathustru: sei der Erde treu. Proljeće je riječi i cvijeće obećanja ocvalo. Sada je Heidegger zaključuje s jednadžbom: biti vjeran zemlji = In - der - Welt - sein = Banalitäten des Lebens. Druga je metamorfoza groznija. Osjetilo za orijentaciju bio je na početku razum, makar i okljaštren u Bergsonovoj evoluciji, ili onaj nefaljeni instinkt kojim je obdaren nadčovjek. U njem je instinkt sublimiran — makar i tamno paklenim svijetom — u Wille zur Macht. Sada, kada je čovjek izbačen iz stvaralačkog tijeka životnog elana u haos razbacanih stvari po zemlji, ne preostaje mu, nego da se u zbrci »In - der - Welt - sein« posluži onim mrtvim doživljavanjem osjećaja »štimunga«. Befindlichkeit je ontološko osjetilo na orijentaciju — dakle sposobnost neodređena tološko osjetilo za orijentaciju — dakle sposobnost neodređena kao ticala glupa i gluha, tupa i slijepa. Ontički nije ništa drugo nego oni osjećaji, što se kovitlaju dušom i stvaraju uvjerenje, da nam je život opterećen neznanjem i bez odgovora na pitanje otkud teret, i kamo ga se nosi.[46] Samo znamo, da smo bačeni! Geworfenheit, natopljena tjeskobom i strahom, to je nutarnji sadržaj eksistencijala Befindlichkeit.

[43] Ibd pg 68—9.
[44] Ibd pg 61.
[45] Ibd pg 54.
[46] Ibd pg 134.

Paralelno s čudom, koje se zove Befindlichkeit, ide drugo sjetilo, kristaliziranije, lucidnije i vidovitije, a zove se Verstehen = je svijest = biti svijestan, da nešto mogu.[47] Bačenost se više razumijeva kao snop mogućnosti i sposobnosti, koji se imaju ostvariti pa se u svijesti otvaraju nacrti, skice budućnosti. Vječni nemir, trajna nepotpunost, neprestana nedovršenost i stalna nedovršivanost — to je konačni smisao napetosti među existencijalima Geworfenheit i Entwurf. Imaju li jedno zajedničko rodilište, u kom bi se kao u žarištu grijale poput dviju zraka oprečnih smjerova? I u kom bi se zgusnula temeljna tendencija opstojnosti? Imaju! Zove se Angst — tjeskoba.

Tjeskoba nas ulaže u cjelinu naše opstojnosti, s našom tragikom, u kojoj je palo na nas prokletstvo bačenosti. U vezi je s onim, što je pred nama, s našom budućnosti, s našom heroičnošću, odlučnošću, da se borimo za život sve do ruba bezdana, iz kog vreba veliko Ništa — smrt.

Tjeskoba je ona strepnja i bojazan pred mogućim porazima i posrtajima, bljedilo pred sadašnjim opasnostima, jer je tjeskoba viđenje i osvijetljenje cijeloga našeg obzorja.

Tjeskoba nas stavlja pred onim, što je već davno za nama i u njoj osjećamo svoju radikalnu nemoć zbog potpune ovisnosti o onome Nepoznatome, koje stoji na početku naših puteva, a zove se neodređeno »Es«, nedohvatljivo Werfer — Bacač — od njeg i potječe eksistencijal bačenosti u tamni Nichts.

Tjeskoba osvjetljuje stvarni položaj isto tako nemoguć kao i očajan: opstojnost lomna i krhka plovi u nesigurnost i nepoznato — što je svaka nepredviđena budućnost — Osjećaju se mogućnosti i sposobnosti, mnoge i lijepe, velike i nabrekle od obećanja — Entwurf — ali, i u tom je tragika, jer nema nikakova jamstva, da će se te mogućnosti ikada doista ispuniti.[48]

Ali među svim mogućnostima jedna je sigurna. Dok se druge mogu ostvariti, ova će se bezuvjetno dograditi. A ta mogućnost, koja je i u vremenskom i u naravnom redu posljednja jest smrt. Zato opstojnost, gledana u pravcu svoga gibanja, nije drugo nego klizanje u smrt. I bitak opstojnosti nije nego samo u svojoj suštini Sein - zum - Tode. U ovoj terminativnoj točki opstojnost se oslobađa svega — u zagrljaju mortis liberatricis.

Svedimo konačno Heideggerove misli u kratki silogizam:

Sein = Dasein || Bitak = Opstojnost.

Dasein = Endlichkeit || Opstojnost = konačnot.

Endlichkeit = Sein - zum - Tode || konačnost = Bitak - za - smrt.

Sein = Sein zum Tode || dakle Bitak = bitak - za smrt. Mòra sudbine je jasna. Ljudski čovjek i čovjek radnik kada je bio izjednačen u položaju s drugim kičmenjacima, dobio je na

[47] Ibd pg 143.
[48] Ibd pg 244, 246.

poklon i njihov tužni isključivi smrtni udes — o koji se razbiše sva nastojanja, da se spasi ugrožena eksistencija ljudska.

Osvrt i zaključak

Izabrali smo najvažnije i najistaknutije moderne mislioce, koji su minirali čvrstoću ljudske bitnosti i smisla, te ništeći pravo značenje i jezgru ljudske stvarnosti nehotice pripravljali današnju katastrofu. Bez obzira na uzročnu vezu među njima nastojali smo u općoj tendenciji savremene katastrofičke definicije o čovjeku uhvatiti značajnije idejne virove, koji pokazuju sličnost i među sobom se svojom strukturom dopunjuju. Teško je primjerice utvrditi koju je i koliku je vezu s Nietzscheom, imao Bergson, ali je prilično na prvi pogled jasno, da je Bergsonov l'èlan vital dvojnik Nietzscheova »das Leben« ili da je Dielheyeva Geschichtlichkeit specificirani slučaj Bergsonove durée, primjenjene na čovjeka.

Cijeli je prikaz, — sveden na nekoliko stranica — nužno nepotpun i donekle jednostran. Posmatran je samo j e d a n put, ispisana je samo j e d n a geneza, iznesena je samo j e d n a slika katastrofičkog čovjeka: i put, i geneza, i slika u materijalno-pozitivističkom smislu. Zahvaćena je dakle ona struja, koja se ideologijom vezala uz materiju i individualno toliko, te uopće izvan materijalnog, jednokratnog, prostornog i vremenskog ništa ni ne će ni ne može da prizna. A pozitivizam nije jedini put do katastrofike čovječjih vrijednosti. Njemu dijametralno oprečni sistemi idealizma — gdje je donekle naglašeno i priznato duhovno općenito, izvanprostorno i vječno, vode do iste katastrofike, kad se isključivo u te kategorije uklopi ljudska stvarnost. Konačno je svejedno, kako smo došli do propasti. Pozitivizam pretstavlja poplavu osjetnosti, u kojoj se utopio duhovni dio čovjeka, njegova sadržajna punina. Idealizam je ishlapljivanje osjetnosti put nebeskog modrila apsolutnoga duha, u kom se rasplinula u magloviti razvoj svijesti, gdje je nestalo osobne veličine. Ali kako je pozitivizam naravi bliži i lakše razumljiv — i k njemu su svi skloniji — to je izabrana pozitivistička stramputica, koja svršava u užasnom metafizičkom bezdanu, što ga pokazasmo. Velika briga oko neprestanog naglašavanja ovozemnih vrednota, čovjeka i svijeta, tako omamljuje i opija duhove, te se u pozitivističkom horizontu kao u začaranoj šumi doživljuju dva prokletstva: Prvo prokletstvo je u tom, što ne mogu ni danas razumjeti, da mi imamo dušu. Duhovne su funkcije tako u tom sistemu oslabile, a materija toliko sublimirala, da je duša djelomično samo jedan aspekt (materijalne) stvarnosti.

Drugo je prokletstvo u tom, što moderni mislioci ne mogu razumjeti, da mi imamo razum. Spoznaja dolazi samo kao funkcionalna veličina s obzirom na prirodu. Ima nekako onu službu kakovu imaju ticala kod puža, da naime omoguće momentanu orijentaciju i upozore na momentane pogibelji, dakle perspektiva jednoga časa. Raspiskana je dakle veličanstvena prirođena moć duhovne spoznaje, da bude quodammodo omnia, i u gipkosti duhovne sličnosti, da nas uvađa i da nam osvijetljuje duhovni prostor, u koji smo uronjeni i u kom se nalazimo, da bude po Lotzu »der Ort der Transzendenz«.

A pravo se lice čovjekova bistva skriva ispod maske ovog dvostrukog prokletstva. Dem wahren Wesen des Menschen wird einzig gerecht die V e r s c h r ä n k u n g von Leibgebundenheit und Eigenständigkeit des Geistes und darum von konkreten Vollzug und eigener Sinnhaftigkeit des Logos und darum von konkreter Eigenständigkeit des Geistes und darum von konkretem Vollzug lich die Transzendenz in der Immanenz aufgeht (J. B. Lotz). Treba priznati ukliještenost duha u zagrljaju materije — non tamquam recepti in recipiente, sed tamquam continentis in contento — ali tako da se još uvijek s obala materije može skočiti u dinamičnost duha i uploviti njegovom strujom u beskrajni ocean vječnoga Bitka — gdje čovječji život dobiva svoj pravi i konačni smisao.